

Mahirə Mövlud qızı Abdullayeva¹
İBTİDAI SİNİFLƏRDƏ BƏDİİ ƏSƏRLƏRİN TƏDRİSİNDƏ ŞAĞİRDLƏRDƏ İFADƏLİ OXU
VƏRDIŞLƏRİNİN YARANMASI

Şagirdlərə ifadəli oxu vərdişlərini aşılamaq üçün hər şeydən əvvəl, onların şifahi nitqinin inkişaf etdirilməsi tələb olunur. Məhz bunu nəzərə alaraq şagirdlərin şifahi nitqinin inkişaf etdirilməsinə daha geniş yer verilir. Bu işdə uşaq ədəbiyyatı nümunələrindən verilmiş materialların da böyük əhəmiyyəti vardır. Həmin materialslar şagirdlərin həm ifadəli oxu baxımından formalaşmasına, həm də müsbət insani keyfiyyətlərin qazanmasına çox böyük təsir göstərir.

Şagirdlərə ifadəli oxu vərdişlərinin aşılmasının ən ümdə yolu şifahi ifadələrdən aydın, qəti, məqsədə uyğun sözlər söyləmək vərdişlərini əldə etmək üsullarını göstərməkdən ibarət olub, oxu zamanı dürgü işarələrinə əməl etməklə həmin söz və ifadələrdən istifadə etməyi aşılamaqdır.

İfadəli oxu vərdişlərinin aşılınması işində sintaksisin tədrisi xüsusi rol oynayır. Çünki oxu bilavasitə cümlə ilə bağlıdır. Cümlə, onun quruluşu, növləri, variantları isə, əsasən, sintaksis bəhsində öyrədilir. Lakin sintaksis bəhsində cümlə, onun növləri və cümlə üzvləri haqqında qrammatik məlumat vermək hələ işin bir tərəfidir. Bunun üçün "Azərbaycan dili" dərsliklərinin bölmələrində verilmiş oxu materiallarının əhəmiyyəti böyükdür. Həmçinin, sintaksisə aid məlumatların verilməsi məqamında ifadəli oxuya lazımı yer verilməsi də vacibdir.

İfadəli oxunun əsasını təşkil edən intonasiya və fasilə yazıda dürgü işarələri ilə ifadə olunur. Durğu işarələrinin mahiyyətini bilmədən isə ifadəli oxu texnikasına yiyələnmək çətindir. Dərsləyin dürgü işarələrindən bəhs edən hissəsində onların vəzifələri intonasiyaya görə şərh edilmişdir. Burada göstərilir ki, durğu işarələri iki prinsipə - intonasiya və nəhv prinsipinə görə işlənir. Bunlar bəzən bir-birinə güzəştə gedir. Belə ki, bəzi yerdə intonasiyanın tələbinə görə fasilə edildiyi halda, həmin yerdə durğu işarəsi işlədilmir, yaxud da əksinə, sintaksisin tələbinə görə müvafiq durğu işarəsi işlədilmiş yerdə intonasiya fasiləyə yol vermir.

Şagirdlərdə ifadəli oxu vərdişlərinin aşılınmasında uşaq ədəbiyyatının rolu əvəzsizdir. Şagirdlərin nitq inkişafı ilə bağlı dərslərdə müəllim mətnin oxusu zamanı şagirdlərə məntiqi vurğu, fasilə, intonasiya haqqında məlumat verərək onların vacibliyini qeyd etməli, hissi, həyəcanı çatdırmağın yollarını onlara izah etməlidir. Çünki şagirdlər nitq vərdişlərinə, rəbitəli nitq bacarıqlarına hələ kiçik siniflərdən yiyələnməyə başlayırlar. Müəllim mətn üzərində iş zamanı şagirdlərə ifadəli oxu vərdişlərini aşılamaqla onlarda düzgün, rəbitəli nitqlə bərabər, həm də əsərlərdəki müsbət keyfiyyətlərin aşılınmasına da nail olur. Uşaqlar bədii əsərlərdən düzgün danışq vərdişləri əldə etmiş olurlar. Məktəb təcrübəsi göstərir ki, şagirdlərdə nitq inkişafı və ifadəli oxu vərdişləri onlara çox tanış olan və sevə-sevə oxuduqları bədii əsərlərin üzərində aşılandırıldıqda daha çox effekt verir. İfadəli oxu bir çox hallarda cümlənin quruluşca təhlilini tələb edir, yəni şagirdlərin ifadə və inşa yazıları eyni dərəcədə həm şagirdlərin keçdikləri ədəbi nümunələr, həm də dərk etdikləri qrammatik normalara əsaslanır.

Son illərdə dərsliklərimizə yeni-yeni mövzular salınmışdır ki, bu da Azərbaycanda baş vermiş son hadisələrlə bağlıdır. Məsələn, Qarabaqdakı hadisələrlə, şəhidlərimizlə bağlı verilmiş bir-sıra mətnlər şagirdlərin qürur hissi keçirmələrinə, torğaqlarımızın hər qarışını sevmələrinə, dostluqda vəfalı olmalarına, insanpərvər və vətənpərvər bir insan kimi formalaşmasına da böyük təsir göstərir.

İbtidai siniflərin "Azərbaycan dili" dərsliklərində "Ailə", "Ana yurdum", "Qarabağ" (I sinif); "Bayraqlar", "Üç rəngli bayraq", "Əbədi məşəl", "Vətən" və s.(II sinif); "Atanın oğlana nəsihəti", "Yaxşılığa yaxşılıq", "Müdrək rəhbər", "Atatürk niyə aqladı", "Şair hökmdar", "Üzeyir Hacıbəyli", "Cəfər Cabbarlı", "Yaşasın hüquqlarımız", "Milli musiqi" günü" və s.(III sinif); "Natiqlik məharəti haqqında", "Az danışmağın gözəlliyi", "Sözün qüdrəti", "Hikmət xəzinəsi", "Heydər Əliyevin kəlamları", "Azərbaycan-Türkiyə", "Əsgər marşı", "Niyə Siz deyirik", "Halal pul", "Təndir tikə bilməyən ev tikə bilməz", "Ən böyük xəzinə", "Təbiətin dostları", "Məşələrin dostluğu", "Ən böyük dövlət", "Çinar ağacı. Xan çinar", "Zəhmət və zinet" və s.(IV sinif) kimi çox mənalı və maraqlı əsərlərin sayəsində şagirdlərdə gözəl keyfiyyətlər formalaşır ki, bu da onların həyata hazırlanmasına yardımçı olmaqla yanaşı, onların vətənpərvər, milli əhvali-ruhiyyədə, torpağını, vətəninə sevməyi bir insan kimi yetişməsinə gətirib çıxarır.

Dərslərdəki əsərlərin sayəsində müasir insanın, yəni şagirdlərin xarakterində müəyyən dəyişikliklər əmələ gəlir. Çoxlu mütaliə ifadəli oxuya çevrilməklə əlaqədar şagirdlərin əqli inkişafına da öz müsbət təsirini göstərir və onların tərbiyəsinin də inkişaf etməsinə, pisi yaxşıdan seçməsinə, yaxşını yamandan ayırd etmələrinə səbəb olur. Məsələn, III sinif "Azərbaycan dili" dərsliyində "Anaya məktub"(s.20), "Əşitmək və dinləmək"(s.24), "Qənaətçilik" (s.36) bəzi tərbiyəvi cəhətlərin şagirdlərdə formalaşdırılmasına xidmət edir. "Cəmil və Mahir" (c.42), "Nəbi və Tahir" (c.58), "Qavros" (s.101), "Balaca və Karlson" (s.104), "Qaraca qız" (s.108) bu kimi mətnlərdə isə əsil dostluq və qayğıdan söhbət açılır.

İki dövlətin dostluğunu tərənnüm edən materialların da dərsliklərdə verilməsi şagirdlərin ölkəmizə qardaş olan xalqları və dövlətləri tanımasına xidmət edir. Dövlətlər arasındakı dostluğun bariz nümunəsi olaraq "Azərbaycan-Türkiyə" (IV sinif s.45) şeirini misal göstərə bilərik.

"Bir millətlik, iki dövlət,
Eyni arzu, eyni niyyət.
Hər ikisi cumhuriyyət –

¹ ADPU-nun müəllimi

Azərbaycan – Türkiyə”.

IV sinfin “Azərbaycan dili” dərslində vətənə, dostluğa, qardaşlığa, bayrağa məhəbbət əzmində yazılmış əsərlərə diqqət edək. Bu mövzular şagirdlərin vətənpərvərlik hissələrini gücləndirir, torpağa məhəbbəti, bu dövlətin oğlu olması kimi qürurverici hissələrini formalaşdırır. Məsələn, “Bayrağım” (s.46), “Əsgər marşı” (s.47) vətən ovladlarının azərbaycanlı olmaları ilə qürur duymalarına xidmət edir, onu qorumağa sövq edir. Gelin yene de nümunəyə baxaq:

Vətən məni yetişdirib bu ellərə yolladı
Bu torpağa qurban deyib
Allaha ismarladı
“Boş oturma, çalış” dedi,
Xidmət eylə Vətənə
Südümlə sənə halal olmaz,
Sən baş əysən düşməne.

Qəhrəmanlığı təbliğ edən əsərlər dərslərdə xeyli saydadır. Burada bəzi qəhrəmanlıq dastanlarından da nümunələr verilmişdir. Bunlardan “Çünki oldun dəyirmançı” (s.51) “Koroqlu” dastanındandır. Bu mətndə vətənin oğlu kimi qızlarının da qoçaqlığı, qəhrəmanlığı diqqət mərkəzinə çatdırılır.

“Qədim Yunan sözləri” (s.57) mətində isə bəzi sözlərin bizə başqa dillərdən gəldiyinə işarə etməklə bərabər, bəzi sözlərin izahını şagirdlərə açıqlamaqla onlarda söz ehtiyatının, lüğətlərinin genişlənməsinə və formalaşmasına da təsir göstərir. Məsələn burada “akademiya”, “atletika”, “evrika” sözləri şagirdlərə açıqlanır.

Daha sonar dərslərdə “Niyə “siz” deyirik” (s.59) mətində şagirdlərə izah olunur ki, “çox zaman yaşlı adama hörmət əlaməti olaraq “siz” deyər müraciət olunur”. Bu mətində Romanın hər bir konsulu çıxış edərkən özü haqqında “mən” yox, “biz” deməsi şagirdlərin bilmədiklərini onlara öyrətməkdə kömək etməklə, həm də tərbiyəvi cəhətdən etik qaydalara riayət etməyə xidmət edir.

Maddi-mənəvi nemətlərimizi qorumaq da hər bir vətən ovladının borcudur. Bu baxımdan “İtə ataram, yada satmaram” (s.48) mətində tərbiyəverici xüsusiyyətləri də göz qabağındadır.

IV sinfin “Azərbaycan dili” dərslində diqqət yetirsək “Ən qiymətli” (s.28) Qarabağ döyüşləri və oradakı hadisələri əks etdirən, müharibənin ilk illəri, qaçqın və məcburi köçkünlüyə məruz qalmış bir ailə təsvir olunur.

IV sinfin “Azərbaycan dili” dərslininin 2-ci bölməsi “Niyə belə deyirik” adlanır” (s.38) ki, burada da “Natiqlik məharəti” mətini diqqəti daha çox cəlb edir. Burada “Qobusnamə”dən nümunələr uşaqlara təqdim olunmuşdur ki, şagirdlərdə bəzi müsbət keyfiyyətlərin formalaşmasına kömək edir. Belə mətirlərdən biri də “Az danışmağın gözəlliyi” (N.Gəncəvidən) səhifə 39-dadır. Şeirdə oxuyuruq:

Yüz ulduz yansa da göylərdə, inan,
Bir Günə baş əymək xoşdur onlardan.

“Sözün qüdrəti” (s.40), “Hikmət xəzinəsi” (s.42) kimi mətirlərdə isə bəzi hikmətamiz tövsiyələr nəzərə çarpır. Məsələn, atalar sözlərinə diqqət edək: “Bağa baxarsan bağ olar, baxmazsan, daq olar”, “Su kiçiyin, yol böyüyündür” və s.

Səhifə 43-də isə “Heydər Əliyevin Kəlamları” mətini verilmişdir. Bu mətindən isə şagirdlərin öyrənəcəkləri daha çox keyfiyyətlər vardır. Mətindən bəzi parçalara diqqət edək: “Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi və böyüyü mədəniyyətdir”.

Başqa bir aforizmdə oxuyuruq: “Rəhbərlik etmək, yəni adamları öyrətmək və tərbiyələndirmək üçün gərək mənəvi haqqın olsun”.

H.Əliyevin öz əməlləri ilə sübuta yetirdiyi işlər onun kəlamlarında özünü büruzə verir: “Xalqın, vətənin taleyi hər bir insanın taleyinə çevrilmişdir”. Ədalətliyə qiymət verən dahi liderimiz : “Dövlət iki halda sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda və günahsız cəza verildə”. Ulu öndərin dillər əzbəri olan ifadələrindən ən çox sevilən kəlamları da bu mətində öz əksini tapır: “Hər bir insanın milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir... Mən fəxr edirəm ki, azərbaycanlıyam”. Mətn isə belə sona çatır: “Azərbaycan xalqı da fəxr edir ki, onun Heydər Əliyev kimi böyük oğlu var”.

IV sinfin “Azərbaycan dili” dərslininin 3-cü bölməsi “Əməksevərlik” adlanır və adından da məlum olduğu kimi şagirdlərə “Halal pul” (64), “Qurucu” (67), “Təndir tikə bilməyən ev tikə bilməz” (s.70), “Bir boşqab sıyıq” (s.72) başlığı altında mövzular təqdim olunmuşdur. Bütün bu mövzular da uşaqlarda əməyə, zəhmətə qiymət vermək, onu sevmək kimi xüsusiyyətlərin formalaşmasında böyük rol oynayır.

“Azərbaycan dili” dərslində həm də kitabın bilik mənbəyi olması fikri uşaqlara açıqlanır, mütaliəni sevməklə yanaşı kitablardan çox şey öyrənmək olar fikri şagirdlərə aşılınır. Məhz bu mətində uşaqlar kitabın bilik mənbəyi olmasını, ondan faydalı məsləhətlər, həmçinin dil öyrənmək olmasını dərk edirlər. Mətndə oxuyuruq: “Kitabın ikinci hissəsində təbiətdən, səma cisimlərindən, texniki məsələlərdən söhbət açılırdı. Bu hissəni oxuduqca gənc oğlan tikintini, gəmiçiliyi, astronomiyayı, əkinçiliyi öyrəndi”. Göründüyü kimi, mətində vasitəsilə şagirdlərə çoxlu kitab oxumaq tövsiyə olunur və kitabın çox dəyərli olması ön plana çəkilir.

Səhifə 80-də “Hədiyyə” mətində isə inşaatçılardan söhbət açılır ki, bu da uşaqları hər işi vicdanla görməyə səsləyir: “Hər bir evi elə tikmək lazımdır ki, elə bil özün üçün tikirsən”. Babanın bu sözləri uşaqları əməyi sevməklə bərabər, həm də məsuliyyətli, vicdanlı olmağa çağırır. Zəhmətə və əməyə münasibəti biz “İki qardaş” (s.82) mətində də görə bilərik və s.

Şagirdlərin ifadəli oxu vərdişlərini inkişaf etdirmək məqsədi ilə qrammatikaya, xüsusən sintaksisə aid mövzuların ədəbi qiraət dərsləri ilə sıx əlaqələndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Azərbaycan dili dərsləri ilə oxu dərslərinin

əlaqələndirilməsi nitq inkişafı və ifadəli oxu vərdişlərinin inkişafına səbəb olur. Bədii materialların (xüsusilə, əzbər öyrədilməsi lazım olan əsərlərin) ifadəli oxusu zamanı müəllim şagirdlərin diqqətini oradakı durğu işarələrinə cəlb etməli, keçilmiş qaydalarla onları tanış etməlidir.

Texnikanın inkişaf etdiyi bu dövrdə, kompüterləşmənin sürətlə inkişafını, informasiyanın bolluğunu nəzərə alsaq görərik ki, müasir uşağın maraq dairəsi də artıq genişlənir. O nəinki adi həyat hadisələri ilə, təbiətlə, habelə elm və texnikanın nailiyyətləri ilə, insani münasibətlərlə maraqlanır. Bu baxımdan da dərslərdəki materiallar onlara çox köçək edir, şagirdlərin maraq dairəsini əhatə edir.

İbtidai siniflərdə ifadəli oxu dərslərinin rəngarəng keçirilməsi üçün sinifdən xaric oxu da çox əhəmiyyətlidir. Uşaq ədəbiyyatına daxil olan şeir, hekayə və nağıllardakı hadisələr, hiss və həyəcan, personajların xarakteri müəllimin ifadəli oxusu zamanı nitqdə öz əksini tapmalıdır ki, şagirdlərin marağına səbəb olsun, nağıl qəhrəmanlarını sevsinlər, onlardan nümunə götürsünlər, hətta onlar kimi mərd, qorxmaz, tədbirli olmağa çalışsınlar. Dediklərimizin əksi olaraq bəzi mənfi xüsusiyyətləri də uşaqların diqqətinə çatdırmaq yaltaqlığın, ikiüzlülüğün, yalan danışmağın, pis xüsusiyyətlər olduğunu da şagirdlərə dərk etdirmək lazımdır. Bəzi nağıllarda hiyləgər simaları nitqdəki səs tonundan müəyyən etməyi də uşaqlara aşılamaq müəllimin nümunəvi nitqindən aslıdır. Belə əsərlərin sayəsində bəzi mənfi obrazlara qarşı uşaqlarda nifrət hissi oyanır və uşaqlar nəyin pis, nəyin isə yaxşı olduğunu yaxşı bilirlər.

IV sinfin “Azərbaycan dili” dərslərinin 5-ci bölməsi “Dostluq” adlanır. Burada “Üç mirvari mətni diqqəti cəlb edir. Mətnə üç mirvarinin adı açıqlanır: 1-ci var-dövlət; 2-ci xoşbəxtlik; 3-cü isə dostluq, doğruluq kimi incilərdir. Mətnə onları tapan baba və nəvəsi sonuncunu seçməklə uşaqlara həqiqi dostun dar gündə köməyə gələcəyinə inanılır, bu isə həqiqi dostluğun mövcudluğuna inandırıcı işarədir.

Dostluq və yoldaşlıq hissənin güclü olduğu belə mətnlərdən “Yoldaşlıq köməyi” (s.120), “Qaraca qız və Ağca xanım” (s.121), “İki nar” (s.126), “Mauqulinin dostları” (s.127), “Unudulmuş dost” (s.132), “Uşaqlıq dostu” (s.136), “Fikrətin dostu”, (s.140), “Səxavətli ağac” (s.140), “İki qonşu” (s.143) misal göstərə bilərik.

IV sinfin “Azərbaycan dili” dərslərinin 6-cı bölməsi isə “Ana təbiət” adlanır. Buradakı mətnlərdən isə şagirdlər təbiəti necə qorumağı öyrənirlər, təbiət gözəllikləri (ağaclar, quşlar, heyvanlar) haqqında məlumat alır ki, bu da balaca oxucuların estetik zövqünün inkişafına səbəb olur. Lakin müəllim bu gözəllikləri şagirdlərə aşılamaq üçün professional peşə hazırlığına malik olmalıdır. Çünki oxu dərsləri şagirdlərin ifadəli oxu vərdişlərinin inkişafına səbəb olduğu kimi, həm də onların təbiəti, heyvanları, bitkiləri də sevməsinə də gətirib çıxarır. İnsanpərvərlik hissələrinin güclənməsi şagirdlərin ətraf aləmə münasibətinin dəyişməsində özünü daha yaxşı büruzə verir. Uşaqlar ev heyvanlarını çox sevirlər, küçədəki heyvanlara da mehribanlıqla yanaşmağa çalışırlar, quşların qayğısına qalırlar, onlara yuva düzəldirlər, yemləyirlər.

Hələ ilk məktəb illərindən başlayaraq təbiətə hörmət və məhəbbət, nəslə, kökə kəsilən heyvan və bitkilərin qorunması gənc nəsle aşılanır. Bütün bunlarla yanaşı hikmət xəzinəmizdən də nümunələr dərslərə salınmışdır ki, bu da gənc nəslin düzgün olmasına, yalan danışmamasına, tənbellik etməmələrinə, lovğalığa tənqidi yanaşmasına səbəb olur.

Həmçinin s.108-də “Dünyagörmüş baba” mətninin vasitəsilə şagirdlər bilmədiklərini öyrənə bilirlər. Məsələn, baba başa salır ki, “Şər vaxtı qoz ağacının altında yatmazlar, çünki onlar da oksigenlə nəfəs alırlar”. Eyni zamanda, mətnə əməksevərlik də ön plandadır.

İbtidai sinif “Azərbaycan dili” dərslərinin köməyi ilə uşaqlar təbiət gözəllikləri (ağaclar, quşlar, heyvanlar) haqqında məlumat alır ki, bu da balaca oxucuların estetik zövqünün inkişafına səbəb olur. Lakin müəllim bu gözəllikləri şagirdlərə aşılamaq üçün professional peşə hazırlığına malik olmalıdır. Çünki oxu dərsləri şagirdlərin ifadəli oxu vərdişlərinin inkişafına səbəb olduğu kimi, həm də onların təbiəti, heyvanları, bitkiləri də sevməsinə, müsbət keyfiyyətlərin onlarda formalaşmasına gətirib çıxarır. İnsanpərvərlik hissələrinin güclənməsi şagirdlərin ətraf aləmə münasibətinin dəyişməsində özünü daha yaxşı büruzə verir. Uşaqlar ev heyvanlarını çox sevirlər, küçədəki heyvanlara da mehribanlıqla yanaşmağa çalışırlar, quşların qayğısına qalırlar, onlara yuva düzəldirlər, yemləyirlər.

Müəllim təbiət mövzusunda hər hansı hekayəni və ya şeiri dərindən izah edərək, təhlil apararmalı, şagirdlərin bəzi bitki, heyvan və quşlardakı bilmədikləri keyfiyyətləri də onlara açıqlamalıdır.

Dərslərin 88-ci səhifəsində “Hazır yuva” mətni bu baxımdan cəlb edir. Həm zəhmət, həm də heyvanlardan bəhs edən, onları daha yaxşı tanımağı və sevməyi öyrədən mətnlərdən s.101-də “Tülkü niyə suya girir”, “Yarasa nə üçün gecə evə çıxır” (s.105), ““Yarasa” (106), “İlanlar niyə rəqs edir”, “Bağban sincab” (s.114) misal göstərə bilərik.

IV sinfin dərslərində 178-ci səhifədə həm ağaclar, həm təbiət hadisələrinə münasibət bildirilir, eyni zamanda şagirdlərə məğrur, mübariz olmaq, öz kökünə bağlı olmaq, vətənə, torpağa bağlılıq tövsiyyə olunur. Elə burada “Yoxsulluğa əvəz” (s.184) şeirində şagirdlərə “Yaxşılıq edən kəs, ona əvəz istəməz” (Hikmət Ziya) kimi gözəl kəlam verilir. Dərslərin 185-ci səhifəsində “Körpə nəğmənin nağılı” mətnində isə şagirdlərə xoşbəxtlik, xeyirxahlıq təbliğ olunur. S.189-da isə “Lalə və Məryəm” mətni isə şagirdləri heyvanlara zərər verməməyə səsleyir.

IV sinfin “Azərbaycan dili” dərslərinin 6-cı bölməsində s.146-da “Təbiətin dostları”, s. 148-də “Meşələrin dostluğu”, “Çil toyuq” (c.151), “Gülgöz” (s.153), “Buğda üşüyürmü” (s.160), “Qızıl balıq” (c.163), “Sağsağan nə axtarırdı” (s.166), “Alma ağacı” (s.168) kimi verilmiş materiallar heyvanlarla, ağaclarla, quşlarla uşaqların həm dostluğunu təənnüm edir, həm də şagirdlərə onlara qayğı ilə yanaşmağın yollarını, təbiəti sevmək, ona qulluq etməyi tövsiyyə edir. Burada həmçinin s.150-də “Suallar və cavablar” şeirində oğulun ataya sualları maraq doğurur, bu isə təbiəti sevməklə bərabər, onların bilmədiklərini də izah etməkdə çox əhəmiyyətlidir.

“Azərbaycan dili” dərslisinin (IV sinif) 192-ci səhifəsində isə “Zəhmət və zinət şeirinin vasitəsilə uşaqlarda əməyə məhəbbət hissi aşılanır.

S.158-də isə “Heyvanlar” şeirində ayrı-ayrı heyvanların xarakteri uşaqlara açıqlanır. Burada tülkü, fil, ayı barədə məlumatlar şagirdlərin diqqətinə çatdırılır.

Həm milli adət-ənənələrimizi, həm də təbiətin bizə verdiyi nemətləri sevdirmək baxımından əhəmiyyətli olan mətnlər də dərslərdə xeyli saydadır. Burada həmçinin hər fəslin öz gözəlliyi olduğu uşaqların diqqətinə çatdırılır, təbiət hadisələrini dərk etmək, onu hər vəziyyəti ilə qəbul etməkdə uşaqlara əhəmiyyətli məsləhətlər verir. Belə mətnlər yaz, qış, yay və payız fəslinə aid edilmişdir. Yaz fəslində milli bayramlarımızdan olan Novruz bayramının təsviri “Yaz” şeirində öz əksini tapır.

Belə əsərlərin sayəsində şagirdlər milli adət-ənənələrimizi bilir və onlara hörmətlə yanaşaraq bayramlarımızı sevinclə qeyd edirlər. Məsələn I sinifdə “Bayramlar ayı”, II sinifdə “Novruz bayramı”, IV sinifdə “Bayrağım”, və s. kimi mətnləri buna misal göstərə bilərik.

Həmçinin əxlaqi dəyərlərimizin tərbiyə olunmasına da dərslərdə diqqət yetirilmiş, IV sinfin dərslində “Ən böyük dövlət”(s.174) mətnində oxuyuruq: “İnsan üçün ən böyük dövlət, qüvvət və sağlamlıqdır. Bunları heç bir pulla almaq olmaz”. Mətdəndən aydın olur ki, acgözlük pislənir, insana lazım olan saqlıq kimi önəmli keyfiyyətlər isə vacib sayılaraq ön plana çəkilir. “Buz” (s.175) mətnində isə şagirdlərə qayğıkeş, məsuliyyətli olmaq kimi yüksək keyfiyyətlər aşılanır. “Çinar ağacı” (s.177) mətnində isə vicdanlı, mərhəmətli olmaq kimi yüksək keyfiyyətlər tərbiyə olunur və s.

Bütün yuxarıda dediklərimizi nəzərə alaraq deyə bilərik ki, ibtidai sinif dərslərindəki mətnlər həm uşaqlarda müsbət insani keyfiyyətlərin formalaşması, həm də ifadəli oxu baxımından çox faydalıdır. Hələ ilk məktəb illərindən başlayaraq təbiətə hörmət, məhəbbət, nəsli, kökü kəsilən heyvan və bitkilərin qorunmasının gənc nəsllə aşılanması təqdirəlayiqdir. Bütün bunlarla yanaşı verilmiş mətnlər, əməksevərlik, qəhrəmanlıq kimi müsbət keyfiyyətlərin də kiçik məktəblərdə formalaşmasına kömək edir, həmçinin hikmət xəzinəmizdən olan nümunələrin də məhz dərslərdə öz əksini tapması gənc nəslin düzgün olmasına, yalanı, tənbelliyi, lovgahığı, müştəbəhliyi pisləməsinə gətirib çıxarır. Bunun əksi olaraq isə əməyi, zəhməti sevmələrinə səbəb olur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. A.Abdullayev. Orta məktəbdə Azərbaycan dili tədrisinin metodikası. Bakı, Azərəşr, 1964.
2. A.Abdullayev. Bədii əsərlərin ifadəli oxusuna hazırlıq yolları haqqında. “İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə” jurnalı, 1985, N 1.
3. Bəliyev H.B. Müasir Azərbaycan ədəbi dilindən sintaksis bəhsi üzrə metodik göstəriş. Bakı, 1967.
4. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı müntəxabatı, Bakı, “Nasir”, 2001.
5. Kərimov Y.Ş. Ana dili tədrisi metodikasının nəzəri problemləri. Bakı, “Nasir”, 2005.

Açar sözlər: Şagird, müəllim, ifadəli oxu, bacarıq, danışıq.

Ключевые слова: Школьник, учитель, выразительное чтение, умение, говорение.

Key words: Pupils, teacher, expressive reading, ability, speaking.

X Ü L A S Ə

Məqalədə müasir dövrdə ibtidai sinif şagirdlərinin dərslərdə verilmiş mətnlərin köməyi ilə ifadəli oxu vərdişlərinə yiyələndirilməsindən, həmçinin, bir-çox insani keyfiyyətlərin uşaqlarda formalaşmasına kömək etməsindən söhbət gedir. Məqalədə ifadəli oxu ilə yanaşı şagirdlərdə vətənpərvərlik, milli adət-ənənələrimizə hörmət, təbiətə qayğı, heyvanlara və bitkilərə məhəbbət kimi hisslərin məhz bədii əsərlərin vasitəsilə şagirdlərə aşılanmasının şahidi oluruq. Məqalədə dostluqda sədaqətli olmaq, torpağı, vətəni, bayrağımızı sevmək, yalanı, ikiüzlülüüyü ifşa etmək kimi müsbət keyfiyyətlərin oxu materiallarının sayəsində uşaqlarda formalaşmasından söhbət gedir və nümunələrlə diqqət mərkəzinə çatdırılır.

Резюме

В статье рассказывается, как современные школьники младших классов приобретают навыки выразительного чтения с помощью учебников, а также как помочь детям развить многие человеческие качества. Помимо выразительного прочтения в статье, мы становимся свидетелями привития учащимся таких чувств, как патриотизм, уважение к нашим национальным традициям, забота о природе, любовь к животным и растениям через произведения искусства. В статье обсуждается формирование у детей положительных качеств через материалы для чтения, таких как верность в дружбе, любовь к земле, Родине, флагу, разоблачение лжи и лицемерия, и приводится их в центре внимания с примерами.

Summary

The article describes how modern elementary school students acquire expressive reading skills with the help of textbooks, as well as how to help children develop many human qualities. In addition to the expressive reading in the article, we become witnesses to the instilling in students of such feelings as patriotism, respect for our national traditions, care for nature, love for animals and plants through works of art. The article discusses the development of positive qualities in children through reading materials such as loyalty in friendship, love for the land, homeland, flag, exposure of lies and hypocrisy, and brings them into the spotlight with examples

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova